

NOVÉ SPRACOVANIE DEJÍN RUSKEJ FILOZOFIE

Koncom minulého roku vyšla v SSSR pozoruhodná publikácia z dejín ruskej filozofie. Autori A. Galaktionov a P. Nikandrov¹ si vytýčili veľmi náročnú úlohu — napísať systematickú rozpravu o dejinách ruskej filozofie, ktorá by bola vhodnou štúdiou pomocou a zároveň osvetlila niektoré otázky, o ktorých sa doteraz vedú spory a diskusie. Ten, kto sledoval spracovanie dejín ruskej filozofie v SSSR v posledných piatich — šiestich rokoch si jasne uvedomí, že pred autormi tejto knihy stál celý rad zložitých úplne otvorených otázok. Autori smelo pristúpili k ich spracovaniu a treba hneď v úvode povedať, že ich miestami priamo polemická kniha je zaujímavá a svieža.

Recenzovaná práca je výsledkom plodnej spolupráce dvoch autorov, pracovníkov Filozofickej fakulty Leningradskej univerzity A. A. Ždanova. Jej základ tvorili prednášky, ktoré Nikandrov a Galaktionov niekoľko rokov prednášali na filozofickej fakulte. Autori spracovali veľké množstvo faktického materiálu a úspešne využili aj materiál ročníkových, diplomových a dizertačných prác študentov a aspirantov, napísaných pod ich vedením.

Už obsahovo bohatý úvod knihy jasne načrtáva, v akom smere prebiehal proces rozpracovávanía dejín ruského filozofického myslenia. Skutočným zakladateľom marxistickej historiografie ruskej filozofie bol V. I. Lenin; na leninské tézy sa v sovietskom období opieral ďalší rozvoj dejín ruskej filozofie ako vedy. V 30—40 rokoch vyšiel celý rad kníh, brožúr a článkov. Dejiny ruskej filozofie sa postupne dobudová-

vali celých 50 rokov, zaplňali sa „biele škvrny“. Tento proces sa však ani zďaleka neskončil. Najslabšie spracovaným miestom, skutočnou nedotknutou celinou zostal ruský idealizmus. V tomto smere aj obsiahla, dvojdielna práca *Očerki po istorii obščestvenno-političeskoj i filozofskoj mysli narodov SSSR* (vyd. r. 1955—1956) nebola vyčerpávajúca. Mnohé práce vydané vo vojnových a prvých povojnových rokoch trpeli mnohými nedostatkami, čo v mnohých prípadoch viedlo k antihistorizmu a k nedopustiteľnej aktualizácii. Galaktionov a Nikandrov analyzujú tieto nedostatky a dochádzajú k záveru, ktorý je rozhodne správny: do polovice 50 rokov sa dejiny ruskej filozofie písali ako dejiny materializmu. Pre dosiahnutie verného zobrazenia celého historického procesu vývoja filozofického myslenia bolo treba odstrániť tento nedostatok. Veľa sa preto urobilo v posledných piatich rokoch. Tento nesporný fakt, pravda, úzko súvisí so všeobecným búrlivým rozmachom filozofickej práce v SSSR v posledných rokoch.

Recenzovaná kniha odrazila súčasný kvas filozofického myslenia, obsiahla ostrosť nedávnych polemík, priniesla celý rad sviežich, podnetných a kritických pohľadov na vývoj filozofického myslenia v Rusku. Jej hlavnou úlohou je predovšetkým obnoviť historickú pravdu. Preto sa autori vyhýbajú nešťastnej „dotazníkovo-citátovej“ metóde, snažia sa hlboko a všestranne (samozrejme nakoľko to dovoľuje rozsah práce) analyzovať názory jednotlivých predstaviteľov ruskej filozofie, nezamľčujú ich prípadné slabé stránky, nedôslednosti a chyby.

Autori vychádzajú, podľa nášho názoru, zo správnej periodizácie dejín ruského filozofického myslenia. Rozvoj domarxistic-

¹ A. Galaktionov, P. Nikandrov, *Istorija russkoj filosofii*, Izd. soc.-ekon. literatury, Moskva 1961, 459 strán.

kého filozofického a spoločensko-politického myslenia v Rusku prebiehal najmä v rámci feudálneho spôsobu výroby. Pritom správne berú ohľad na rozdiely medzi feudalizmom 10. — 15. storočia a statkársko-nevoľníckym zriadením 17. — 19. storočia. Pokiaľ ide o periodizáciu dejín filozofie 19. storočia, tu má rozhodujúci význam leninská téza o troch etapách oslobodzovacieho hnutia: etapách šľachtickej, raznočinnej a proletárskej. Stotožňujeme sa aj s názorom autorov, ktorí vychádzajú z rozboru faktov, považujú za obdobie vzniku ruského filozofického myslenia 11. storočie a nie 9. storočie, ako sa tvrdí v mnohých starších prácach.

Jedným z nedostatkov predchádzajúcich prác z dejín ruskej filozofie tiež bolo, že sa v nich neskúmala v dostatočnej miere otázka vzťahu jednotlivých mysliteľov k náboženstvu. Galaktionov a Nikandrov veľmi jasne vydeľujú tento moment, a tým nielen dokresľujú celkový názorový profil jednotlivých mysliteľov, ale prispievajú tým aj k spracovaniu ruskej ateistickej tradície. Autori nezakrývajú nedostatky v názoroch jednotlivých mysliteľov. Všímajú si napríklad teologické nedôslednosti Lomonosova, ktoré sa uňho prejavili v deizme a zastávaní teórie o dvojakej pravde (pravda, hlásanie dvojakej pravdy bolo vtedy vedeckým hrdinstvom). Autori si napríklad všimli aj deistické momenty v názoroch Radiščeva atď. Cenné a skutočne objavné sú v knihe uvádzané myšlienky Bakunina, ktorý hodnotil náboženstvo ako „kolektívne bláznovstvo“, ako najznevorenejší produkt vedomia utláčaného človeka.

Originálny prístup autorov knihy k historickému materiálu sa vari najzreteľnejšie prejavil pri rozbere filozofických a sociologických názorov Radiščeva. Ešte v *Očerkach* sa filozofický traktát Radiščeva *O človeku, o jeho smrteľnosti a nesmrteľnosti* vysvetľuje ako dielo, ktoré odrazilo názorové rozdiely medzi materializmom a idealizmom v otázke o smrteľnosti a nesmrteľnosti duše. Pritom sa tvrdilo, že v prvej a druhej časti traktátu Radiščev

vyložil vlastné názory, ale v tretej a štvrtej časti názory idealistov, s ktorými polemizuje. Galaktionov a Nikandrov veľmi podrobne rozobrali obsah Radiščevovho traktátu. Vzali do úvahy tragické udalosti Radiščevovho života a prišli k záveru, s ktorým treba súhlasiť. Záver o smrteľnosti duše psychologicky neuspokojoval Radiščeva, avšak jeho váhanie medzi materializmom a idealizmom sa obmedzovalo iba na oblasť gnozeológie. Podstata tejto nedôslednosti spočívala v metafyzickej obmedzenosti jeho svetonázoru. Nevyriešenosť problému akt vity vedomia a nesúhlas s mechanistickou gnozeológiou francúzskych materialistov nútili Radiščeva ustupovať od materializmu a hľadať odpovede v tábore idealizmu.

Taktiež správne vysvetľujú autori aj nesporné protirečenie medzi revolučným pátosom Radiščevovej ódy *Volnosť* a umierneným reformizmom projektu v kapitole *Chotilov (Putovanie z Peterburgu do Moskvy)*. Táto otázka bola najmä pred šiestimi rokmi predmetom živej diskusie. Je zrejmé, že kritický rozbor ani v najmenšom neznižuje význam Radiščeva, ktorý podľa slov autorov — vytvoril ideovo-teoretické predpoklady dekabrizmu.

Mimoriadnu cenu pridávajú recenzovanej knihe práve jej „celinné“ kapitoly — kapitoly o ruskom idealizme. Tu sa autori pokúšali preskúmať súvis a vplyv západoeurópskej filozofie na rozvoj filozofického myslenia v Rusku a na konkrétnych príkladoch odhaliť boj materializmu a idealizmu. Hlboko kritická analýza ruského idealizmu má význam nielen pre vytvorenie úplných dejín ruskej filozofie, ale aj pre hlbšie ponímanie samotnej materialistickej filozofie. Také kapitoly ako: *Schellingiánsťvo na ruskej pôde, Krúžky 30. rokov, Ruský hegelizmus* jasne vykresľujú ideový boj, ktorý tu v tom období prebiehal. Zaradenie týchto kapitol je tým cennejšie, že otázka vzťahu ruského filozofického myslenia 19. storočia k Hegelovi je aj naďalej predmetom diskusií. Autori urobili dobre, keď vytrhli zo zabudnutia M. Bakunina,

ktorý bol v triadsiatych rokoch minulého storočia jedným zo zaniatených propagátorov Hegelovej filozofie. Autori sa ešte raz vracajú k podrobnejšiemu rozboru názorov Bakunina v kapitole *Sociológia a filozofia národnictva*; skúmajú evolúciu jeho názorov, ukazujú na zložitú a protirečivú úlohu, ktorú zohral v medzinárodnom robotníckom hnutí.

Hlboké poznatky obsahuje nesporne zaujímavá kapitola *Sociológia a filozofia slavjanofilov*. Zaujímavá je najmä v tom smere, že ukazuje ako rozhodne a dôsledne bojovali s ideológiou slavjanofilov revoluční demokrati Gercen a Belinskij.

V porovnaní s *Očerkami* (porovnávame preto, lebo do posledných čias boli prakticky jedinou študijnou knihou dejín ruskej filozofie) Galaktionov a Nikandrov idú ďalej aj čo do rozsahu. Poslednú kapitolu venujú otázke rozšírenia marxizmu v Rusku a rozboru názorov G. V. Plechanova. (Pravda, práve v tejto kapitole autori nepodstatnane a veľmi subjektivisticky tvrdia o kríze ruskej domarxistickej filozofie 70.—80. rokov 19. storočia. Táto otázka si však vyžaduje špeciálny rozbor.) Tým doviedli rozbor ruského filozofického myslenia bezprostredne do novej etapy vo vývoji marxizmu — k vzniku leninizmu. Takýto postup treba iba uvítať. Tým bolo možné rozobrať aj Plechanovu kritiku národnictva, venovať potrebnú pozornosť samotnému Plechanovovi a ukázať jeho význam pri propagande a rozpracovaní marxizmu. Tým vyznela kniha ako celostný, logicky ukončený celok.

Avšak vcelku správny prístup k materiálu, najmä snaha vyplniť „biele škvrny“ je i prameňom hlavných nedostatkov tejto inak dobrej práce. Autorom sa nepodarilo dostatočne vyvážiť materiál. Niekedy sa nechávajú príliš strhnúť rozborom idealistickej filozofie na úkor závažnejšej problematiky. Snažia sa neopakovať elementárne pravdy aj tam, kde je to potrebné nielen

z pedagogického hľadiska, ale aj pre jasnejšie pochopenie názorov jednotlivých predstaviteľov materializmu. Niektoré, podľa nášho názoru, zásadne dôležité kapitoly autori vôbec vynechali (napr. o názoroch revolučných demokratov, nasledovníkov Černyševského, Šelgunova, Antonoviča, Michajlova), niekedy sa obmedzili na veľmi stručnú informáciu (napr. v prípade petraševcov). Pravda, treba brať do úvahy možnosti rozsahu učebnice, avšak tým skôr bolo treba starostlivo zvážiť obsažnosť jednotlivých častí. Zbytočným nedostatkom je aj úplné vynechanie biografických údajov pri rozbere názorov Plechanova. To sú však druhoradé nedostatky, ktoré možno ľahko odstrániť.

Vcelku *Dejiny ruskej filozofie* je dielo, ktoré má celý rad nesporných kladov, je to zatiaľ jediný systematický výklad dejín ruskej filozofie v sovietskej literatúre. Úspechom autorov je aj to ako je kniha napísaná. Úspešne vybrané citáty dobre ilustrujú a bohato dopĺňajú výklad. Autori čerpali z bohatého historicko-filozofického odkazu G. V. Plechanova, čo tiež prehlbilo a spestrilo skúmaný materiál. Kniha je napísaná živo, zápalisto, jasnou a konkrétnou rečou.

Dejiny filozofie sú neoddeliteľnou, veľmi vážnou súčasťou dejín kultúry národa. Preto aj diela z dejín ruskej filozofie vzbudzujú pozornosť a nemajú význam len pre úzky okruh filozofov a historikov kultúry. Treba však otvorene povedať, že u nás nemáme literatúru z tejto oblasti, ktorá by obstála pred náročnými kritériami súčasnosti. Povojnová sovietska literatúra z dejín ruskej filozofie, svojho času u nás dost prekladaná a vydávaná, v mnohom zastaralá a nevyhovuje. Pociťuje sa potreba prekladu práce, ktorý by obsahom aj duchom bola prácou skutočne súčasťou. Tieto kritériá čiastočne spĺňa recenzovaná kniha.

R. Kopsová